

Ankara İli İçin Yönlendirme Sistemi Tasarımı Önerisi, ankaya İlçesi Kızılay Mahallesi Uygulama Projesi*

The Design Proposal for a Guidance System in Ankara Province, as-Built Project for Kızılay District of ankaya Town

Halime FİŞENK TÜRKKAN

Öğretim Görevlisi, Başkent Üniversitesi, Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Görsel Sanatlar ve Tasarım Bölümü,
Grafik Tasarım Programı, Ankara
halime.fisenk@gmail.com

Öz

Bir yere giderken izlenen yolu bulmak için kullanılan yönlendirme sistemleri, ulaşım ve buldukları yerlerin tanıtımı açısından büyük öneme sahip grafik öğelerdir. Yerleşkelerin kimlikleri, yönlendirme öğelerinin özellikleriyle, böylece kamusal alanlar ve onların kullanımlarıyla doğrudan ilişkilidirler. Yerleşkeler için tasarlanan yönlendirme sistemleri, bölgeyi tanıtan ve anlatan görsel bir dile sahip olmalı, düzenli bir biçimde kullanılacak şekilde tasarlanmalıdırlar. Bu çalışmanın amacı, başkent Ankara için Ankara'nın kalbi olarak nitelendirilen Kızılay Mahallesi örneği üzerinden yön gösterme işlevini gerçekleştirirken, bilgiye ulaşımı kolaylaştıran, yeniliğe ve teknolojiye açık, ancak geleneklerden de kopuk olmayan, mekânın kimliğine uygun bir yönlendirme sistemi önerisi sunmaktır.

Anahtar sözcükler: Yönlendirme tasarımı, Sistem, Yerleşke kimliği, Ulaşım, Ankara, Kızılay

Abstract

The guidance systems, which are used for finding the route to a certain place, are the graphic elements of great importance in terms of both the transportation and the publicity of the areas where they are situated. The identity of the premises is directly related to the characteristics of the guidance elements, as well as the public spaces and their uses. The guidance systems, which are designed for the premises, should have a visual language that introduces the region and they should be designed in a way that allows for regular use. The aim of this study is to provide a guidance system suitable for the identity of the premises that eases the access to information and while being open to innovation and technology, does not break off with the traditions, all the while carrying out the guidance functionality over the example of Kızılay, a district considered to be the heart of the capital city of Ankara.

Keywords: Guidance design, System, Premises identity, Transportation, Ankara, Kızılay

Giriş

Teknolojinin gelişimi ile hayatın değişiminin gözlendiği alanlardan biri de yönlendirme tasarımlarıdır. Neredeyse her cep telefonunda bulunan navigasyon programları, alışlagelmiş cadde ve sokak tabelalarının ya da meydan

levhalarının, apartman numara tabelalarının kullanım şeklini değiştirmektedir.

Dijitalleşen, bilgisayar, cep telefonu ve tabletlerle yaşayan yeni dünya biçiminde, herşeyden haberdar olma arzusu, toplumda yer edinebilme duygusunun eksikliğini telafi

* Bu makale, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Grafik Anasanat Dalı'nda, Prof. Dr. İncilay Yurdakul danışmanlığında gerçekleştirilen "Yönlendirme Dizgelerinde Yerleşke Kimliğine Uygunluk ve Grafik Tasarım Sorunları: Ankara İli ankaya İlçesi Kızılay Mahallesi İçin Yönlendirme Dizgesi Tasarımı" başlıklı Sanatta Yeterlik Tezinin Uygulama Bölümü'nden derlenmiştir.

etme arzusuyla ilişkilendirilmektedir (Meuser ve Pogade, 2010, ss. 7-22). Aynı zamanda, yaşamın insanlara zorla önerdiği sanallık ve sanallıkla gelen duygu eksikliğinin, sosyal yaşam bağlamında daha fazla belirsizlik oluşturduğu gözlemlenmektedir. Teknoloji ile birlikte sayısallaşan yaşam biçimi, analog ya da sayısal yön bulma sistemlerine gereksinimi yoğunlaştırmaktadır. Kişi, coğrafi bir bağlam içerisinde kendi konumunu tanımlama yeteneğini kaybetmektedir. Avusturyalı sanatçı, filozof ve sosyolog Otto Neutra'nın, 1920'lerde tasarladığı imge bazlı sistem; sokaklar, caddeler, anayollar, tren garları, havaalanları, oteller, hastaneler, spor etkinlikleri gibi sosyal kamu alanlarında kullanılmak üzere oluşturulmuştur. Bu tasarımın asıl hedefi, insanların yabancı oldukları mekânlarda kimseye danışmadan nerede olduklarını bulabilmeleridir. Aynı şekilde, tanıdık mekânlarda da yön bulmak için yönlendirme öğelerine gereksinim duyulmaktadır. Sayısal biçimde ulaşılan yönlendirme öğelerinin vaat ettiği tüketimin, var olan en doğru bilgi kaynağı olduğu düşünülse de, yönlendirme tabelalarının, harita ve şehir rehberlerinin daha doğru ya da daha kullanışlı kaynaklar olduğu düşünülmektedir.

Gereksinim duyuldukları mekânlara yerleştirilen yönlendirme öğeleri; buldukları mekâna göre değişiklik gösteren grafik öğeler, çevrelerinde yer alan diğer her görsel öğe ile bütünleşik olarak tasarlanması gereken görsel kaynaklardır. Semt, yol, cadde, sokak yönlendirmeleri, bina numarası gibi bilgilendirme öğeleri, yön ve yer bulunmasına yarayan öğeler, yönlendirme ögesi olarak adlandırılır. Yönlendirme öğeleri belli bir kurallar bütünü çerçevesinde uygulandığında bir sistem oluşur. Yönlendirme sisteminin tek işlevi yön göstermek değil, ayrıca diğer bilgilendirme grafikleriyle birlikte işlevsel hale gelen bir grafik tasarım aracı olmasıdır. Bir iletişim aracı olarak yönlendirme sistemi, yön için sorulan soruların grafik cevaplar bütünüdür. Yönlendirme sistemi tasarımı, yıllarca profesyonel tasarım disiplinleri arasında sayılmamıştır; şehir plancılar şehirleri tasarlamış, kentsel tasarımcılar ve peyzaj mimarları bina yaklaşımlarını gerçekleştirmişler, mimarlar bina planlarını çizmişler ve iç mimarlar binaların içerisini tasarlamışlardır (Berger, 2005, s. 3). Grafik tasarımcılar, şehir tasarımı sürecinde çok nadir bu çalışma grubu içerisinde bulunabilmişlerdir. Yerleşke yönlendirmesi kapsamında, mimarlar, şehir plancılar, peyzaj mimarları, kentsel tasarımcılar ve şehir yöneticileri kadar grafik tasarımcılara da görevler düşmektedir.

Çevresel tasarım, sadece mimari ve peyzaj tasarımları ile değil, grafik tasarımla da tamamlanır. Berger'e göre (2005,

s. 3), çevresel grafik tasarım, tasarım disiplinlerinden tüm meslek gruplarını bir araya getiren ve tüm bu alanlar arasında güçlü bir bağ kuran özel bir disiplindir. Geçtiğimiz 100 yıl içinde meydana gelmiş muazzam kültürel ve ekonomik değişimler karşısında yeni tasarım uzmanlıkları ortaya çıkmıştır. Mimarlık birkaç yüzyıl önce meslek olarak tanınmışken; grafik tasarım, modern endüstri ve toplumdaki değişimler sonucunda yakın tarihlerde bir meslek olarak ele alınmaya başlanmıştır. Türkiye'de, dış mekân grafiği kapsamına giren kent grafiği / yönlendirme tasarımı örneklerine pek sık rastlanmamaktadır. Bu çalışma ile başkent Ankara için bir yönlendirme tasarımı önerilirken, bu alanda yapılacak çalışmalara önem verilmesi ve dikkat çekilmesi hedeflenmektedir.

Türkiye'nin başkenti Ankara'nın en bilinen ve en önemli noktalarından biri olan Kızılay Meydanı, Ankara'nın bellegini oluşturan, başkent olma sürecinin tarihini yansıtan mekânlardan biridir. Kızılay Meydanı'nı içinde barındıran Kızılay Mahallesi de Ankara'nın en yoğun sayılacak merkezlerindedir. Çalışmada, Ankara ili incelendikten sonra kent için bir yönlendirme sistemi tasarımı oluşturulacak, tüm kent için tasarlanan bu sistem kapsamında, çalışma alanı olarak seçilen Kızılay Mahallesi örneği üzerinden uygulanan tasarım, aşamalarıyla irdelenerek ele alınacaktır.

Ankara İlinin Tarihi ve Kültürel Yapısı

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce nüfusu 2000'i aşmayan Ankara, 1920 yılında hükümetin burada kurulması nedeniyle nüfus çekmeye başlamış, Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olunca da büyük ve hızlı bir gelişme göstermiştir. Başkent olmasıyla birlikte, Atatürk tarafından şehrin durumu önemle ele alınmış, sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmelerle birlikte, yerleşim bölgelerinin planlı bir biçimde hazırlanması için çözümler aranmıştır (Yücel, 1992, ss. 17-18). Ayrıca, Ankara'nın başkent olması, bir ölçüde bölgesel gelişim açısından nüfusun yurt düzeyine dengeli dağılmasına, özellikle İstanbul'a ve Marmara Bölgesi'ne karşı bir nüfus tutma işlevi görmüş, kent planlaması ve imar işleri konuları öncelikle ele alınıp, uzun süre görev başında kalan bir imar yönetimine sahip olmuş ve 1980'lerden sonra Ankara'nın gelişimi istenilen biçimde olmamış, anakent yönetimini oluşturan Büyükşehir ve ilçe belediyeleri planlı kentsel gelişme kapsamında yetersiz kalmıştır (Geray, 2008, ss. 9-13).

Başka Kent Ankara isimli kitabında Büyükyıldız (2008, ss. 11-14), Ankara'nın Stefanus Byzantinos'un coğrafya sözlüğüne göre Galatlar tarafından, gemi çapası anlamına

gelen “Ankira” adıyla kurulduğunu belirtir. Pavsanyas’a göre Ankara’nın kurucusu Kral Midas’tır. Daha sonraları “Engürü” olarak adlandırılan Ankara’nın ismi konusunda iddia edilen söylentilere göre en kuvvetli ihtimal gemi çapası anlamıyla ortaya çıkmasıdır. Hitit İmparatorluğu’ndan sonra Frigler’in egemen olduğu kente, sonraları Lidyalılar hakim olmuştur. Pers egemenliğinde iken şehir önemli bir konaklama yeri ve ticaret kenti durumuna gelmiştir. Persleri yenmesiyle Büyük İskender’in imparatorluğuna katılan Ankara’ya Ankara Kalesi’ni Galatlar yapmışlardır. Daha sonra ise Romalılar Galatlar’ı yenerek Ankara’yı ele geçirmişlerdir. M.S. 3. yüzyılda Roma İmparatorluğu’ndaki sosyal ve ekonomik çöküntü, Ankara’nın açık kent niteliğini yok etmiştir. Bizans döneminde imparatorluğun başkentinin İstanbul olmasıyla birlikte, İstanbul’u doğuya bağlayan yolların önemi artmış, kent planının öğeleri olan kalın surların, Pazar yeri görevini üstlenen agora ve kilisenin yanında, şehrin diğeri önemli öğeleri tahıl depoları, ambarlar ve hamamlardır. Malazgirt Savaşı’ndan sonra Selçukluların eline geçen Ankara, 1402’de Ankara Savaşı’nda harap olup, II. Murad döneminde alt yapı tesisatları, han ve hamamlar, kamu binalarını kapsayan biçimde onarılmıştır. Birçok gezginin seyahatnameleriyle üne kavuşan şehrin önemi Kurtuluş Savaşı ile artmış, savaş Ankara’dan yönetilmiş, ilk ulusal Meclis Ankara’da toplanmıştır. 1923’te ise Türkiye’nin başkenti olmuştur (Büyükyıldız, 2008, ss. 11-14).

Başkent olması kararının alınmasıyla, Ankara bir anlamda Cumhuriyet’in yeni kurumlarını, dünya görüşünü, yaşam biçimini tüm Türkiye’ye aktarma işlevini de üstlenmiştir. Bir anlamda, ülkenin gözbebeği olmasının getirdiği olanaklarla hızla gelişen il, siyasal alan dışında kentsel gelişme alanında da ülkenin öncülüğünü yapmaya başlamıştır. Cumhuriyet rejiminin bir başarı göstergesi olarak gösterilen Ankara, başkent olmanın tanıdığı imkânlar sayesinde, ülkenin kentsel gelişmesine sürekli öncülük etmiş, başkent için alınan kararlar kısa süre içerisinde tüm ülkeye uygulanmış ve gerçekleştirilen uygulamalar diğeri iller için örnek alınmıştır. Cumhuriyet Dönemi Ankarası’nın ülkeye olumlu yönde öncülük ettiği söylenmekle birlikte, zamanla yozlaşan kentleşme gibi birçok konuda olumsuz anlamda gelişen başkent, yol gösterici il olmaktan çıkılmaya başlamıştır (Keleş ve Duru, 2008, ss. 28-42).

TMMOB Ankara Şubesi’nin 2005 yılı Mayıs ayı bülteninde, Ankara’nın kent tarihi ve kimliği modernleşme üst başlığıyla, Ankara’nın sadece bozkırın ortasında dikilmiş bütüncül

bir çağdaş medeniyetler seviyesi olarak değil, kentliliğın çeşitlenen biçimleriyle birlikte deneyimlenen bir süreç olarak ele alındığı vurgulanmıştır (İmamoğlu ve Bayraktar, 2005, s.10). Batuman (2005, ss. 12-13), bir ulus devletinin mekânsal merkezi olan Ankara’nın her zaman için ideolojik niteliğini üzerinde taşıdığını da dile getirmektedir.

Kamusal alan, bireysel deneyimlerin toplumsallaştığı, gündelik yaşam ile politik söylemler alanının kesiştiği yerdir ve ancak bunların gerçekleşmesine uygun bir mekânsal ağı örgütleyerek var olabilir. Öte yandan, kamusal alan ile mekânsallık arasındaki ilişki bununla sınırlı değildir. Tanımı gereği toplumsal tahayyüllerin siyasal anlamlara dönüştüğü söylem alanını tarifleyen ‘kamusal alan,’ böylesi anlamların göstereni olarak mekânları ve mekân temsilcilerini barındırır. Bir başka deyişle mekân, soyut bir düzlem olarak kamusal alanın somutlaşmasında rol oynadığı kadar, bu alan içerisinde yüzen göstergelerin de maddesi haline gelir (Batuman, 2005, s. 13).

Erken Cumhuriyet Ankara’sı, kamusal nitelik taşıyan bir rol oynamaktadır ve Batuman’a göre bir kamusal gösteren olarak Ankara’nın ulus-devlet kapsamında tanımlanmasından vazgeçilmesi gerekmektedir.

Yine aynı dergide yer alan yazısında Yeşilkaya (2005, ss.14-15), Ankara’nın Cumhuriyetin başkenti olarak yeni bir anlam taşıdığını, bunun yanında diğeri Anadolu kentleri için de model oluşturduğunu belirtmektedir. Yeşilkaya, temsil ettiği yeni hayat kavramının gerektirdiği mekânların kent üzerinden Anadolu’ya yayıldığını savunur. Sosyal yaşamı şekillendiren onlarca sosyal merkezin yanında (Ankara Palas, Gar Gazinosu, Gençlik Parkı gibi), Ankara’nın kent kimliğinin en önemli unsurunun başkentlik görevi olduğunu belirterek, devleti temsil etme görevinin en önemli kimliği olduğunu, kentsel mekânların kent yaşamına yön veren mekânsal bir süreklilik gerektirdiğini ve Ankara’nın bütünlük içinde korunması gerektiğini vurgulamaktadır.

Ankara Cumhuriyetimizin kuruluşuyla birlikte kentsel yapılanmasına başlanan ve bu sürecin günümüzde devam ettiği bir görüntü sergilemektedir.... Sanat ve çevre ilişkisi, günümüz dünyasında ve toplumsal yaşam içinde vazgeçilmez bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Büyük kentlerde nüfusun gittikçe arttığı ve konut ihtiyaçlarının sürekli çoğaldığı göz önüne alınırsa, insanın var olma nedenleri arasında yer alan kendini ifade etme ve sosyal güdüleme ihtiyaçları zayıflamakta, hatta yok olmaktadır. Avrupa’nın sanayi devriminden

beri yaşamakta olduğu düzensiz yerleşimden, düzenli planlamaya geçişi ve sosyal çevre tasarımları bilinçli bir temele oturtulmuştur. Düzenli planlama içinde kentsel tasarım tek başına bir kavram olarak ele alınmamakta, bunun yerine, kolektif bir çaba ürünü olarak değerlendirilmektedir. Böylece çevresel sanat çalışmalarında tüm meslek elemanları görev alma şansına sahip olmaktadır (Tepecik, 2003, ss. 166-169).

Tepecik'in de belirttiği gibi, sanat ve çevre ilişkisi, kentin kimliklenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

1920'lerde bir Anadolu kasabasından farksız görünen Ankara'nın birçok semti Birinci Dünya Savaşı'nda harabeye dönmüştür ve başkent olmaya hazırlandığı günlerde yangın artığı boş arsalarından oluşan bir görünüme sahiptir (Evren, 1998, s. 10) (Şekil 1 ve 2).

Derlediği *Sanki Viran Ankara* isimli kitabıyla Ankara'nın geçmişini sorgulayan Funda Şenol Cantek (2006, s. 8), bu şehri çocukluğunun büyüdüğü manzarasıyla hatırlayıp, bugün onu beğenmeme ya da sevmeme kolaycılığını seçen çoğunluğun baskısına rağmen Ankara'ya sahip çıkan bir kesimin de varlığından söz etmektedir.

19. yüzyıl Ankara'sı üzerine çalışmalar yapan Etöz (2006, ss. 14), bugün Türkiye Cumhuriyeti'ne başkentlik eden şehrin, 19. yüzyılda da yönetsel merkez olma özelliği taşıdığını belirtirken, oynadığı siyasal rolün bu özelliğe sahip olmasının nedeni olduğunu açıklar.

Devrimler ve yeni kurulan devletler; politika, toplum ve kültür alanlarında etkisini gösteren kapsamlı değişiklikleri de beraberinde getirirler. Kimlik edinme sürecinde kent ve doğanın yeniden biçimlenmesi ve

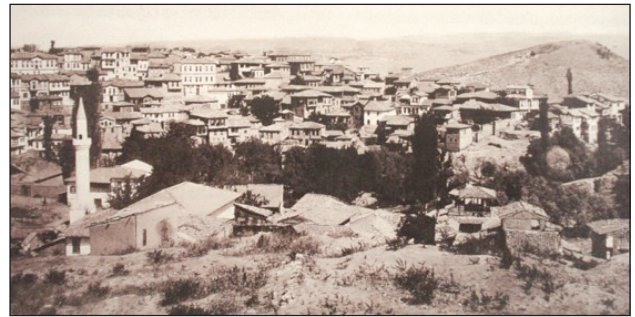
Şekil 1. 20. yüzyıl başında Ankara, Ali İhsan Gökçen koleksiyonu.

Kaynak: Evren, 1998, s. 11.

yorumlanması bu sürecin neredeyse kaçınılmaz bir parçasıdır, çünkü yenilikler en çok da kamusal alanda görselleştirilir. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu da 1923'ten sonra kentsel ve kırsal alanda köklü bir değişim sürecine yol açmıştı. Devletin kurucusu ve başkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün politikasının temel kavramları olarak savunduğu modernleşme ve batılaşmada öncelikli hedef, yeni Türkiye'nin mimari çehresini ve kent planlamasını değiştirmektir. Amaç, İslami hükümler sistemi olan Osmanlı İmparatorluğu'nun geride kaldığını mimari eser ve kent planlarıyla gözler önüne sermektir. İstanbul'un başkent olmaktan çıkması, eski taşra kenti Ankara'nın ülkenin idari merkezi ilan edilmesi ve Batı'daki örnekler doğrultusunda bir metropol yaratılması, Cumhuriyet'in mimari kültürünün kurulmasına yönelik önemli adımlardır. Bunda özellikle de yeni başkent Ankara bir model oluşturacaktı (Doğramacı, 2011, s.14).

2011 yılında Alman Kültür Merkezi (Goethe-Institut)'nin bir projesi olan *Bir Başkent Oluşumu: Avusturyalı, Alman ve İsviçreli Mimarların Ankara'daki İzleri* isimli kitaptaki, Burcu Doğramacı'nın makalesinde belirtildiği üzere, Ankara planlama kültürü ve mimaride yenilikler getiren bir kent olmuştur. Sümerbank, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Zafer Anıtı, Güven Anıtı, Gazi Üniversitesi, Ankara Devlet Opera ve Balesi, Ankara Devlet Konservatuvarı, Merkez Bankası, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Ankara Devlet Resim Heykel Müzesi gibi bina ve heykeller, başkent mimari ağırlıklı bir tasarım anlayışıyla kurulduğunu göstermektedir.

Başkent oluşuyla birlikte Ankara, modernleşmeye başlayan caddeleriyle dikkat çekmektedir. Geleneksel yapıla-

Şekil 2. 1920'lerde Ankara'dan bir görünüm, Yaşar Temiz koleksiyonu.

Kaynak: Evren, 1998, s. 23.

Şekil 3. Ankara'nın 1920'lerde modernleşen caddelerinden bir örnek.

Kaynak: Evren, 1998, s. 53.

Şekil 4. Ankara'nın 1920'lerde Cumhuriyet'le modernleşen caddelerinden bir örnek.

Kaynak: Evren, 1998, s. 66.

Şekil 5. 1930'ların sonunda Güvenpark.

Kaynak: Evren, 1998, s. 80.

Şekil 6. 1930'ların sonunda Kızılay ve Güvenpark.

Kaynak: Evren, 1998, s. 204.

rın yanında modern konutların inşa edildiği görüntüler, Ankara'nın modernleşme ve gelişme aşamalarının kanıtları niteliğindedir (Şekil 3). Sokaklardan, toprak yollardan geniş caddelere geçiş evresi, kentteki değişimi vurgulamaktadır (Şekil 4-7).

Ankara, başkent olmasıyla birlikte büyük ve modern bir kent olma adımları atarken, kültürel ve sanatsal açıdan da gelişmiş, Türkiye'nin diğer illerine de bu yönde örnek olmuş bir kenttir. 1920'lerin ortasında, Kızılay'a dikilen heykel, Cumhuriyet Ankara'sının sanata verdiği önemin göstergelerinden biri sayılmaktadır (Şekil 8).

Ankara'da handan modern otele geçişin simgesi olan Ankara Palas Otelinin ilan tasarımı (Şekil 9) ve afişi (Şekil 10), modernleşen mekânların reklamlarının, duyurularının yapıldığının kanıtlarıdır ki, tasarım ve sanat anlamında bunlar, değerli ölçütlerdir. Sergiler, gazete tasarımları,

tiyatro, sinema ve oyunculara verilen önem, film gösterimleri gibi sosyal ve kültürel etkinliklerle donanan Ankara, modern Türkiye'nin en önemli göstergelerinden olmuştur ve Türkiye'de sanat ve tasarım kavramlarının yaşandığı bir şehir olarak kurulmuştur (Şekil 11 ve 12).

Uygulamanın Yapılacağı Kızılay Mahallesi'nin Seçiminin Nedenleri

Sosyal yaşamın örgütlenişi açısından mahalle, gündelik yaşamın işleyişinde ayrıcalıklı yere sahip bir kavramdır. Gerek İstanbul gerek Anadolu'nun diğer şehirlerinde mahalle, ana tanımlayıcı bir elemandır ve sosyal yaşamın önemli bir alanıdır. Mahalle, şehrin kurucu ögesi olarak tanımlanabilir. Mahalle, özel ve kamusal olan arasında kendine has bir yapıya sahip sosyal oluşum olarak ele alınmaktadır ki, o oluşum, sakinlerinin eylemleriyle yaşamını sürdürür, sınırlarını belirler (Etöz, 2006, ss. 29-31).

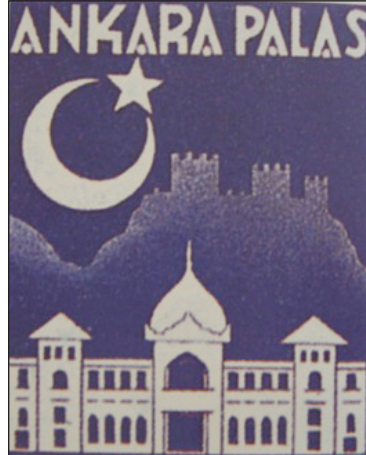
Şekil 7. 1950'lerde Kızılay binası ve parkı.
Kaynak: Evren, 1998, s. 205.

Şekil 8. 1920'lerin ortasında "su perili havuz" Kızılay'da.
Kaynak: Evren, 1998, s. 75.

Şekil 9. 1950'li yıllarda Ankara Palas Otelini ilanı.
Kaynak: Evren, 1998, s. 181.

Şekil 10. 1920'lerin sonlarında yapılmış bir Ankara Palas afişi.
Kaynak: Evren, 1998, s. 184.

Şekil 11. 1936'da La Turquie Kemaliste dergisi, Nisan sayısında yer alan Sergievi'nden bir etkinlik.
Kaynak: Aydın, Emiroğlu, Türkoğlu ve Özsoy, 2005, s. 465.

Şekil 12. T.C. Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü (BYEGM) arşivinden alınmış Ankara Halkevi film gösterimi etkinliğinden bir kesit.
Kaynak: Aydın, Emiroğlu, Türkoğlu ve Özsoy, 2005, s. 473.

Ankara'nın önemli mahallelerinden biri Kızılay Mahallesi'dir. Atatürk Bulvarı'nın ortasında yer alan Kızılay, ismini burada inşa edilen Kızılay Genel Merkezi Binası'ndan almıştır. Atatürk Bulvarı'nın köşesinde yer alan Gökdelen ise, Cumhuriyet yıllarında sanayileşen ve yükselişte olan ekonominin anıtı olarak inşa edilmiştir. Gökdelen'in cephesindeki Kuzgun Acar'a ait duvar rölyefleri, Cumhuriyet'in kültüre, sanata verdiği önemi göstermektedir. Güven Park'ta yer alan Güvenlik Anıtı ise Cumhuriyet'in dimdik ayakta olduğunu vurgulamaktadır (Erkan, 2009, ss.5-7).

Başkent Ankara için bir yönlendirme sistemi uygulaması tasarlanırken, pilot bölge olarak Kızılay'ın seçilmesinin en önemli nedeni Ankara'nın simgesi ve kalbi olarak görülmesidir.

Tasarlanan sistemde kullanılan teknik ve içerik Ankara ilinin geneline hitap eder nitelikte oluşturulmuştur. Çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti'nin başkentinin önemli bir mahallesinin merkezi bir noktası örnek alınarak, yönlendirme tasarımı öğelerinde karşılaşılan sorunlar araştırılmakta ve bu tasarım sorunlarına çözümler aranmaktadır. Şekil 13-18'de, Kızılay'ın 1960'lar 1970'ler ile 2000'li yıllar arasında çekilmiş fotoğrafları yer almaktadır. Yoğun bir nüfusu ağırlayan ve hareketliliği bu görüntülerde de açık olan Kızılay, günümüzde hâlen Ankara'nın ve Türkiye'nin en kalabalık merkezlerinden biridir. Ankara için tasarlanan yönlendirme sistemi uygulamaları, en bilinen ve merkezi meydanlardan biri olan Kızılay Meydanı ve Kızılay caddeleri, sokakları, bulvarları örneği üzerinden, günümüz şartlarına uygun olacak biçimde, mekâna uygunluk açısından

Şekil 14. Uğur Kavas Koleksiyonu'ndan 1970'lerde çekilmiş bir Kızılay Meydanı fotoğrafı.

Kaynak: Aydın, Emiroğlu, Türkoğlu ve Özsoy, 2005, s. 593.

Şekil 15. 1960'larda Kızılay Meydanı.

Kaynak: Aydın, Emiroğlu, Türkoğlu ve Özsoy, 2005, s. 588.

Şekil 13. 1970'lerde Kızılay.

Kaynak: Aydın, Emiroğlu, Türkoğlu ve Özsoy, 2005, s. 540.

Şekil 16. 2004'te Ömer Türkoğlu tarafından çekilmiş Meşrutiyet Caddesi fotoğrafı.

Kaynak: Aydın, Emiroğlu, Türkoğlu ve Özsoy, 2005, s. 609.

Şekil 17. Güvenpark'tan 2000'lerin başında çekilmiş bir Kızılay fotoğrafı.

Kaynak: Ankara Vizyon Kültür Sanat Tanıtım, t.y.

Şekil 18. Uğur Kavas Koleksiyonu'ndan 1960'larda çekilmiş bir Kızılay fotoğrafı.

Kaynak: Aydın, Emiroğlu, Türkoğlu ve Özsoy, 2005, s. 533.

değerlendirilerek yeniden tasarlanmış, Kızılay Mahallesi örneği üzerinden, 'Ankara Kent Grafiği' tasarımı oluşturulmuştur.

Tasarım Uygulamaları

Ankara ili için yönlendirme tasarımı gerçekleştirme kararı verildikten sonra ilk adım, çalışma alanı olarak seçilen Kızılay Mahallesi yerleşkesinde bir araştırma yapmak olmuştur. Çankaya Belediyesi, Fen İşleri Müdürlüğü'nden alınan

bilgiler doğrultusunda, bölgenin sınırları belirlenmiş ve çalışılacak olan bulvar, meydan, cadde ve sokaklar tespit edilmiştir. Listede yer alan bilgilere göre, en uzun ve en kısa isimler belirlenerek, yönlendirme bilgilerinin yer alacağı zeminlerin ölçüleri irdelenmiştir. Mekâna uygun yazı karakterleri seçilip, farklı denemeler gerçekleştirilmiştir. Tipografi çalışmaları sürdürülürken, malzeme denemeleri gerçekleştirilmiş, yapılan araştırmalar sonucunda en çok ilgi çeken, dayanıklı olan ve yönlendirme bilgilerini okunur biçimde ileten bir malzeme olarak pleksiglas seçilmiş, maket çalışmaları başlatılmıştır.

Tasarımın ana konusu olan yerleşkeye uygunluk kapsamında, meydanlara ve uygun cadde ya da sokak kesişim noktalarına Ankara taşından üretilmiş yapılar yerleştirilecek, üzerlerine pleksiglas levhalar eklenecek ve grafik yönlendirme öğeleri bu levhaların üzerine yerleştirilecektir. Ankara taşı üzerine yerleştirilen bu levhalarla dil bütünlüğü oluşturan, ayrıca alışılmışın dışında olarak, sadece önden değil, yanlardan bakıldığında da okunabilen cadde ve sokak tabelaları tasarlanmıştır. Kapı numaraları da aynı şekilde, yerleşkeye uygunluk kapsamında tasarlanan meydan, bulvar, cadde ve sokak tabelaları ile bütünlük içerisinde düşünülerek, pleksiglas levha üzerine tipografi ve grafik öğelerden oluşturularak tasarlanmıştır. Denenen birçok renkten sonra, gri taş üzerine kırmızı levha kullanımı, okunurluğu kolay, dikkat çekici, rahat algılanır olması sebepleriyle tercih edilmiştir.

Yapılan araştırmalar ve gözlemler sonucunda, Ankara'da genel olarak bir yol bulma ve yönlendirme sorunu olduğu tespit edilmiştir. Ankara'da en işlek bölgelerden biri olan Kızılay Meydanı örneği ele alınarak uygulanan bu çalışmada, tüm meydanlara yerleştirilecek yüksek, okunması ve algılanması hızlı ve kolay, estetik, mekânla bütünleşen ve mekâna uyum sağlayan bir yapının oluşturulması kararlaştırılmıştır. Bloomer ve Moore (1977, s. 91), *Vücut, Bellek ve Mimari (Body, Memory, and Architecture)* isimli kitaplarında, kent merkezlerine yerleştirilen yüksek yapıların insanları, yani izleyici ve kullanıcıları kendilerine çektiğini, meydana yer alan dikilitaş, vb. yüksek yapıların kente güzellik ve canlılık kattığını savunmaktadır. Yerleşkenin merkezine yerleştirilen bir yapı, kullanıcıları kendisine çekmekte, kentin yaşam alanını etkilemekte, hareketliliği sağlamaktadır. Bu fikirden yola çıkarak, meydanlara bir yapı yerleştirmek kararlaştırılmıştır.

Gerek araçları gerek yayaları yönlendirecek olan grafiklerin üzerine yerleştirildiği yapı, 3,50 metre uzunluğundaki

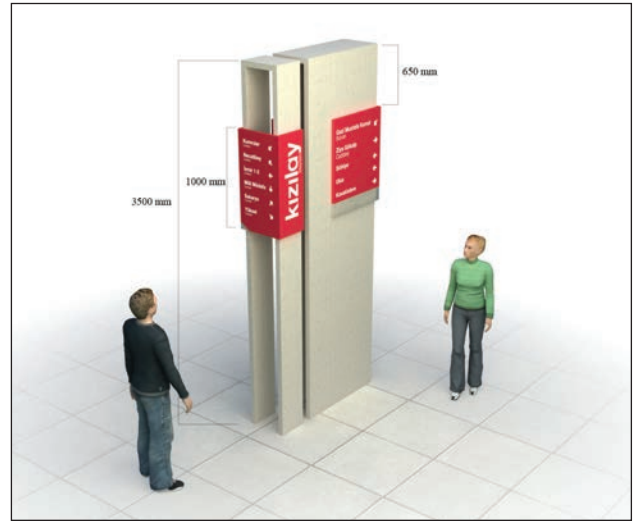
andezit taşından üretilecek, böylece yapının Ankara ile ilişkilendirilmesi sağlanacaktır. Ankara taşı (andezit), Cumhuriyet tarihi içerisinde her dönemde kullanılmış bir malzemedir. Bu nedenle, Ankara kent grafiği tasarımı için uygun bir malzeme olarak saptanmıştır. Ankara taşının üzerine yerleştirilecek olan 10 mm. kalınlığındaki PANTONE (Solid Coated) 200 C kodlu kırmızı pleksiglas panonun üzerindeki tipografi ve grafiklerin renginin, hızlı ve rahat algılanabilir olması için beyaz (renk: C0 M0 Y0 K0) olması düşünülmüştür (Şekil 22).

Kırmızı panonun en uzun kenarı 100 cm'dir ve yukarıdan, taşın 65 cm altından başlamaktadır (Şekil 25). Panonun üzerinde Kızılay haritası, Kızılay Mahallesi ve çevresindeki cadde ve meydan isimleri, yönleri ve cep telefonuyla bağlanıldığında Ankara ilinin bilgilerinin yer aldığı bir web sitesine yönlendirmesi planlanan QR kod yer almaktadır (Şekil 19-23).

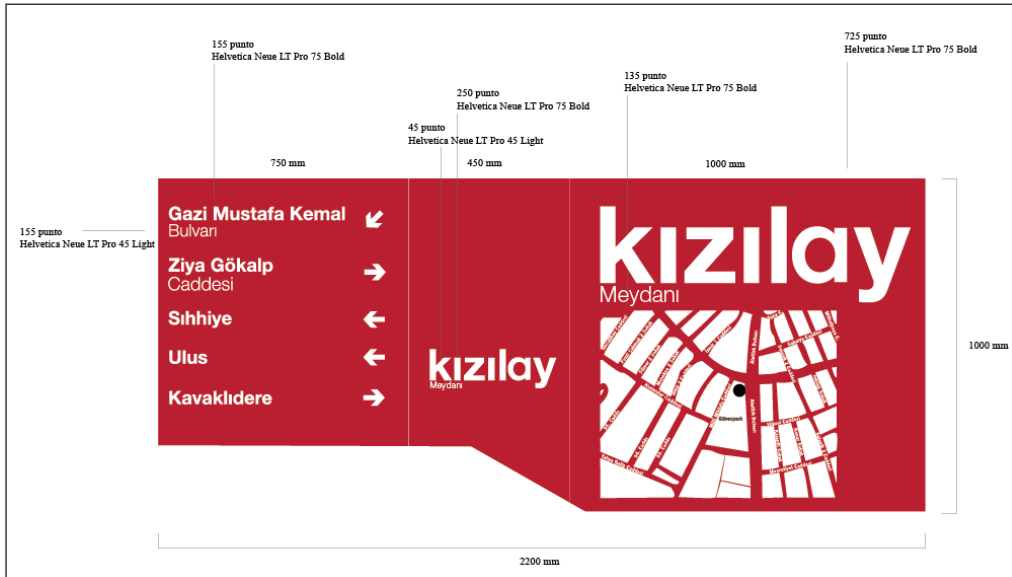
Şekil 24-27'de, İzmir Caddesi girişi örneği gösterilerek, taş yüksekliğinin 2,60 metre olduğu tasarımlar yer almaktadır.

Şekil 19. Kızılay Meydanı için tasarlanan yönlendirme panosu ve grafikleri, 3D gündüz görüntüsü.
Kaynak: Fişenk, 2012.

Şekil 20. Kızılay Meydanı için tasarlanan yönlendirme panosu ve grafikleri, 3D gündüz görüntüsü.
Kaynak: Fişenk, 2012.

Şekil 21. Kızılay Meydanı için tasarlanan yönlendirme panosu grafiklerinin vektörel tasarımı [parça 1].
Kaynak: Fişenk, 2012.

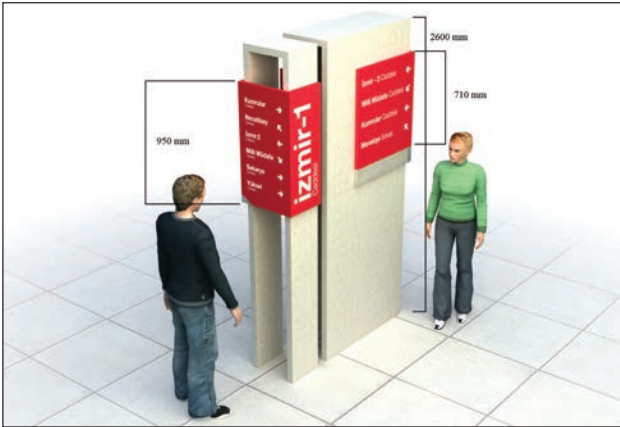
Şekil 22. Kızılay Meydanı için tasarlanan yönlendirme panosu, fotoğraf üzeri 3D görüntü.

Kaynak: Fişenk, 2012.

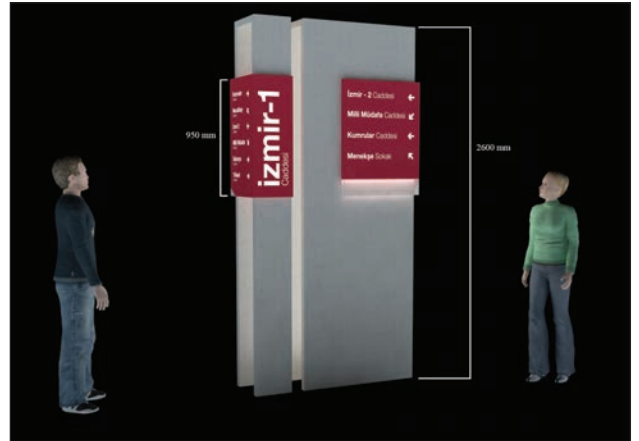
Şekil 23. Kızılay Meydanı için tasarlanan yönlendirme panosu grafikleri [parça 2].

Kaynak: Fişenk, 2012.

Şekil 24. Cadde girişleri için tasarlanan yönlendirme panosu ve grafikleri, 3D gündüz görüntüsü.

Kaynak: Fişenk, 2012.

Şekil 25. Cadde girişleri için tasarlanan yönlendirme panosu ve grafikleri, 3D gece görüntüsü.

Kaynak: Fişenk, 2012.

Şekil 28 ve 29'da ise cadde girişlerine yerleştirilecek panoların vektörel çözümleri yer almaktadır.

Şekil 30 ve 31'de, Kızılay cadde, sokak ve bulvar yönlendirmeleri için tasarlanan tabela görüntüleri yer almaktadır.

Şekil 32'de, Kızılay Mahallesi cadde ve sokak tabelaları için yapılan tasarımların vektörel çalışma örneği yer almaktadır. Şekil 33'deki bulvar tabelası da 3 metre yükseklikte direğe yerleştirilmek üzere Kızılay'daki bulvarlar için tasarlanmıştır. Tüm pleksiglas panolarda kesik beyaz bölge, Ankara Kalesi soyutlamasından yola çıkılarak, bir biçim

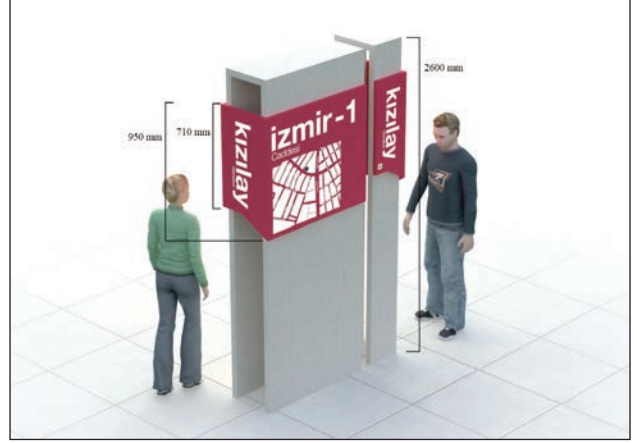
yaratmak amacıyla tasarlanmıştır. Vektörel çalışmalarda ki beyaz alanlar, 3 boyutlu çalışmalarda görüldüğü üzere şeffaf pleksiglas malzeme ile tamamlanmaktadır. Tabela tasarımının 3 açıdan da okunabilen, hem karşıdan, hem de yanlardan algılanabilen farklı bir cadde tabelası olması hedeflenmiştir. Direğin uzunluğu 2,60 metre, tabelanın en uzun yüksekliği 665 mm, uzunluğu ise 710 mm'dir.

Şekil 34 - 38'de ise apartman kapı numaralarının yer aldığı tabela tasarımları yer almaktadır. Yukarıdaki diğer sistem öğelerinde de kullanılan Ankara kalesi soyutlaması başka

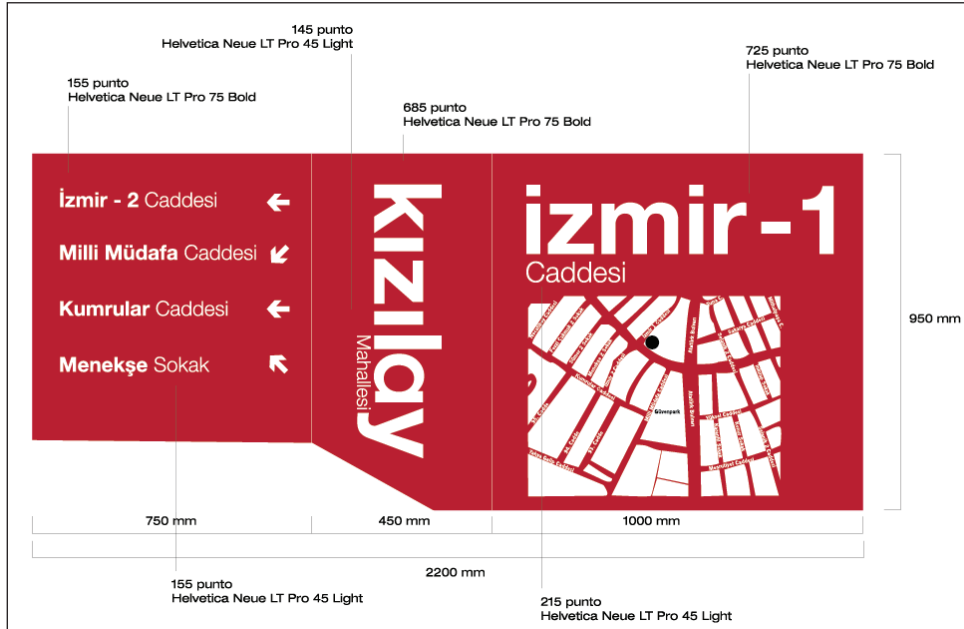
Şekil 26. Cadde girişleri için tasarlanan yönlendirme panosu ve grafiklerinin, 3D Max programı ile fotoğrafa giydirilmiş görüntüsü.

Kaynak: Fişenk, 2012.

Şekil 27. Cadde girişleri için tasarlanan yönlendirme panosu ve grafikleri, 3D görüntüsü.

Kaynak: Fişenk, 2012.

Şekil 28. Cadde girişleri için tasarlanan yönlendirme panosu ve grafiklerinin vektörel tasarımı [parça 1].

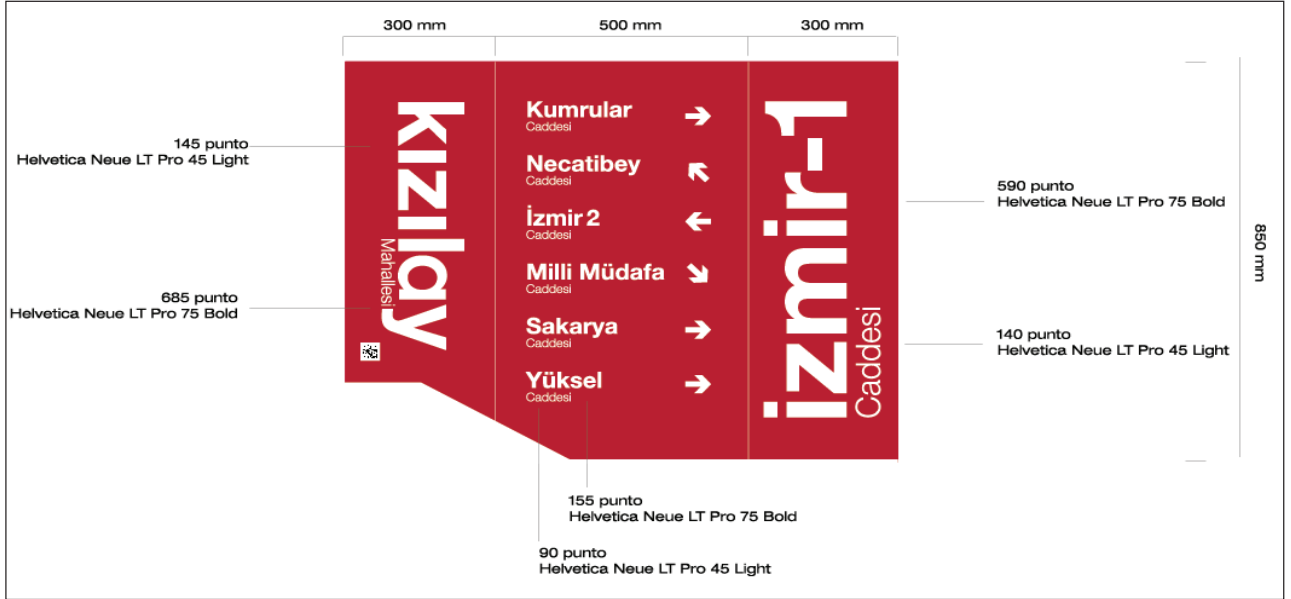
Kaynak: Fişenk, 2012.

bir biçimde bu öğede de kullanılmaktadır. Malzeme yine 10 mm kalınlığında pleksiglas olacaktır ve tabelanın boyutları 15cmx15cm olarak belirlenmiştir. Kapı numaralarında karşılaşılan farklılıklar göz önünde bulundurulmuş, tek, iki satır veya üç rakamdan oluşan kapı numarası bilgilendirme tasarımı örnekleri oluşturulmuştur.

Kızılay Mahallesi örneği üzerinden Ankara için gerçekleştirilen yönlendirme sistemi tasarımının üretileceği andezit taşlar bir çelik konstrüksiyonla tutturularak monoblok haline getirilecektir. Ardından çelik konstrüksiyon üzeri an-

dezit monoblok parça, zeminde basma alanı genişliği kadar yapılmış civatalı flanş yüzeye tutturulacaktır. Bu flanş yüzey, zemin kaplamasının altında olacak, sadece monoblok andezit bloğun tutturulacağı civata uçları dışarıda kalacaktır. Mevcut monoblok gövde zemindeki civatalara, civata somun yöntemiyle monte edilecektir.

Üretilmiş monoblok taş yüzeye pleksiglas üzeri yönlendirmeler çelik dübel ve vida yöntemiyle bağlanacaktır. Çift taraflı pleksi üzeri yönlendirmeler, oluşturulacak çelik konstrüksiyon malzemenin monoblok taş gövdeye bağ-

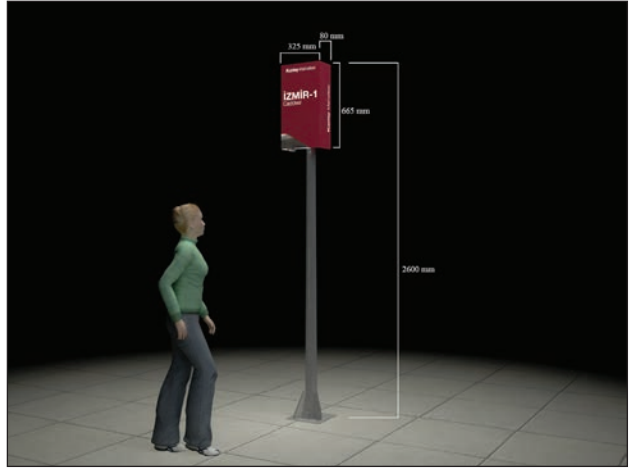
Şekil 29. Cadde girişleri için tasarlanan yönlendirme panosu ve grafiklerinin vektörel tasarımı [parça 2].

Kaynak: Fişenk, 2012.

Şekil 30. Cadde veya sokak tabelası tasarımı gündüz görüntüsü.

Kaynak: Fişenk, 2012.

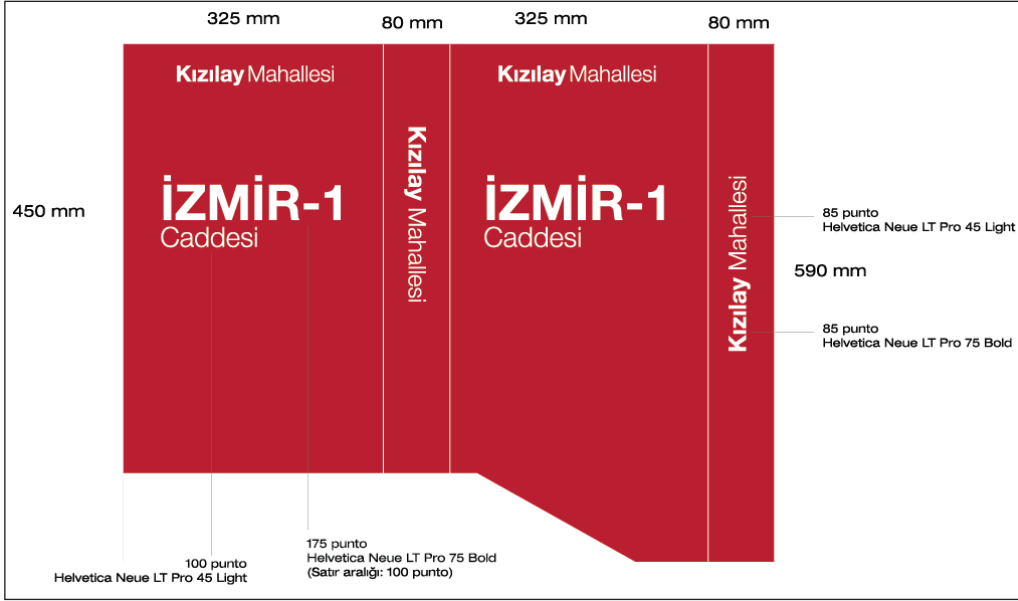

Şekil 31. Cadde veya sokak tabelası tasarımı gece görüntüsü.

Kaynak: Fişenk, 2012.

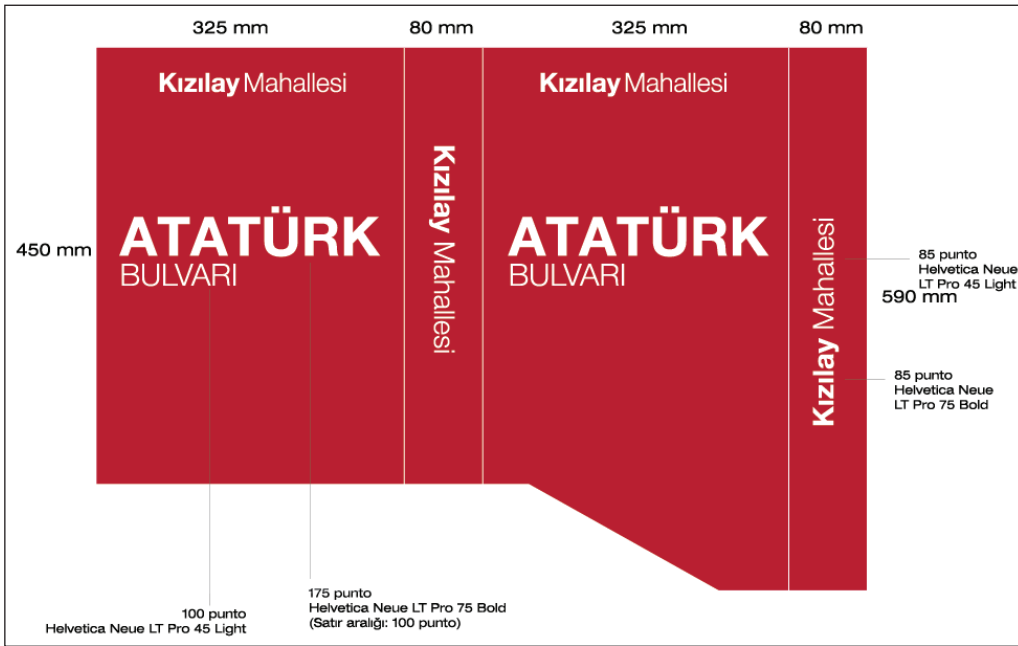
lanmasını sağlayacağı gibi, aynı zamanda içerisinde led aydınlatmanın (ısınmayan lamba sistemi) kullanılmasına da olanak sağlayacaktır. Cadde, sokak ve bulvar yönlendirme tabelaları için kullanılan direk için de taş monoblok gövdede gerçekleştirilen detayın aynısı kullanılacak, direk galvaniz sac kaplama olacaktır. Direğin üzerindeki pleksiglas levhalar, meydan ve cadde girişi yönlendirmelerinde olduğu gibi çelik konstrüksiyon üzerine çift taraflı pleksiglas ile

kaplanacaktır. Kapı numarası bilgilendirme tabelaları da aynı şekilde 10 mm. kalınlığında pleksiglas malzemeden üretilecek, pleksi levha üzerinde oluşturulmuş dört delikle, duvarda hazırlanmış dübel altyapıya vidalanacaktır. Tüm pleksiglas levhalar 10 mm. kalınlığında olacak, levhaların üzerinde yer alan yönlendirme grafikleri ve yazılar, dış koşullara dayanıklı özel film kaplanarak üretilecektir.

Şekil 32. Cadde veya sokak tabelası vektörel tasarımı.

Kaynak: Fişenk, 2012.

Şekil 33. Bulvar tabelası vektörel tasarımı.

Kaynak: Fişenk, 2012.

Meydan ve cadde girişlerinde kullanılması planlanan taş yapıların üzerinde yer alan pleksiglas üzeri yönlendirme grafiklerinde, mahalle ve sokak isimleri (1. derece bilgilendirme öğeleri) miniskül biçimde *Helvetica Neue LT Pro 75 Bold* yazı karakteri ile; bu başlıkların devamı olan mahalle, cadde ve sokak kelimeleri (2. derece bilgilendirme öğeleri) ise *Helvetica Neue LT Pro 45 Light* yazı karakteri ile tasarlanmıştır. Meydan, cadde ve sokak tabelalarında ise özel

isimler, yani mekâna ismini veren başlıklar ise majüskül olarak yine *Helvetica Neue LT Pro 75 Bold* karakteriyle oluşturulmuştur. Buradaki 2. derece bilgilendirmeler taş yapı üzerindekiyle aynı şekilde sürmektedir.

Kapı numarası tabelalarındaki cadde/sokak ve mahalle bilgisi, meydana kullanıldığı şekilde devam ederken, kapı numarasında (varsa rakamın yanında yer alan harf dâhil) kullanılan *Helvetica Neue LT Pro 75 Bold* yazı karakteri,

Şekil 34. Üç rakamlı apartman kapı numara tabelası tasarımı, 15cmx15cm.
Kaynak: Fişenk, 2012.

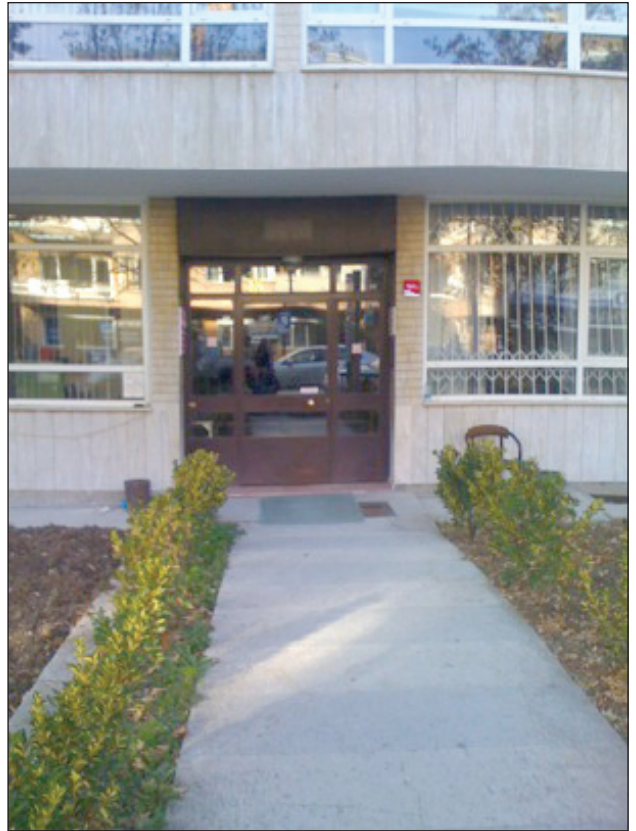
Şekil 35. Bir rakamlı apartman kapı numara tabelası tasarımı, 15cmx15cm.
Kaynak: Fişenk, 2012.

Şekil 36. İki rakamlı apartman kapı numara tabelası tasarımı, 15cmx15cm.
Kaynak: Fişenk, 2012.

Şekil 37. Apartman girişine uygulanmış kapı numara tabelası tasarımı.
Kaynak: Fişenk, 2012.

Şekil 38. Apartman girişine uygulanmış üç rakamlı kapı numara tabelası tasarımı.
Kaynak: Fişenk, 2012.

tasarımda devamlılığı ve dil bütünlüğünü sağlamaktadır. Sistemin her ögesinde harflerin, kelimelerin ve satırların arasındaki boşluklar sabit tutulmuştur. Şekil 21, 23, 28, 29, 32 ve 33'te yer alan tasarımlarda yazı boyutları ve espas detayları verilmiştir. Tasarımda yönlendirme maddelerinde kullanılan kalın ve ince yazı karakterlerinin birbiriyle olan ilişkisi, başlıkların kalın, alt başlıkların ince fontla yazılımlı hiyerarşik bir uyum sağlamaktadır.

Tipografik çözümdeki boyut ve karakter farklılıkları ve kullanılan malzemenin (Ankara taşı) mekân ile ilişkisinin yanı sıra; taş ile üzerinde kullanılan pleksiglas malzemenin arasında özellikle de renk bağlamında kurulan zıtlıkla yazı ve işaretlerin daha çabuk ve kolay algılanması hedeflenmiştir. Bu tasarımla, nüfusu beş milyona yaklaşan başkentte hareketi kolaylaştıran, yerleşmeye uygun, farklılık ve farkındalık yaratan bir sistem kurulması amaçlanmıştır.

Sonuç

Teknolojinin gelişmesi ile birlikte yaşamın her alanında olduğu gibi, grafik tasarım araçlarının kullanımı da değişmeye ve gelişmeye başlamıştır. Özellikle büyük kentlerde nüfusun artışı, yaşam koşullarının zorlaşması, daha hızlı bir yaşam biçimi gerekliliğine neden olmaktadır. Yerleşkelerin niteliği, çevre düzenlemesi, mimari tasarım, ulaşım kolaylığı vb. ölçütlerin yanında çevresel grafik tasarım düzenlemelerinin de gelişmişliğiyle artmaktadır. Çevresel grafik tasarımın kalbi olan yönlendirme grafiklerinin bir bütün oluşturduğu sistemler, şehirlerin, semtlerin ve mahallelerin kimlik kazanmasında önemli görsel elemanlar olarak belirlenmiştir.

Ülkenin gelişimini, tasarım anlayışını yansıtan bir grafik tasarım alanı olan yönlendirme sistemi tasarımı; mekânla uyum sağlaması gereken, kullanıcılar tarafından rahat okunabilen, algılanabilen, ayrıca da estetik değer sağlayan, dil bütünlüğü oluşturarak yerleşmeye anlam katan bir tasarım dalı olarak bu çalışmada ele alınmıştır. Çalışmada ayrıca, Türkiye'de kentleşmenin getirdiği olumsuzluklardan bir tanesi olan bellek kaybı göz önünde tutularak, sürekli değişen yapılar, yollar, cadde ve sokak isimleri gibi kenti kent yapan, bireyin metropolü özümseyebilmesi ve geliştirmesi için gerekli değerler ele alınmış; değişime maruz kalan şehir için, değişmeyecek bir sistem oluşturulması hedeflenmiştir. Yönlendirme tasarımı oluşturulurken, insanları buluşturan, bir buluşma noktası yaratan, sayısal uygulamaların da dâhil olduğu, belleğin korunmasına katkı sağlayacak geleneksel bir tavır sergilenmiştir. Kentin büyümesi, göçün artması ile sosyokültürel farklılıkları bir

arada barındıran, her kültürden insanın bir arada yaşadığı mekân, her kesimin algılayabileceği ve kullanabileceği bir yönlendirme sistemi tasarımı ihtiyacını doğurmaktadır.

Başkent Ankara için önerilen uygulamalar, görsel bildirişim ve algının sağlanmasına yönelik olarak tasarlanmıştır. Kentin merkezi olarak kabul edilen Kızılay Mahallesi uygulama alanı olarak seçilmiş, Kızılay Meydanı'ndan başlayarak mahallenin her bölgesi için kent yönlendirme sistemi uygulaması gerçekleştirilmiştir. Uygulamalar, yönlendirme sistemlerinde yerleşke kimliğine uygunluk sorununa öneri olarak, meydan, bulvar, cadde, sokak yönlendirmeleri ve kapı numaraları gibi çevresel grafik tasarım öğelerinin tasarımını bir bütün olarak içermektedir. Yerleşke kimliğinin önemli bir ögesi olarak değerlendirilen yönlendirme sistemi uygulamasının, kullanıcıların nerede olduklarını gösteren bildirişim öğeleri oldukları kadar; mekâna işlevsel, biçimsel ve estetik katkılar sunan, mekâna kimlik ve bellek kazandıran öğeler bütünü olmaları gerektiği sonucuna varılmıştır.

Kaynakça

- Ankara Vizyon Kültür Sanat Tanıtım (t.y.). Mayıs 2011'de <http://www.ankaravizyon.com/ilceler/cankaya> adresinden erişildi.
- Aydın, S., Emiroğlu K., Türkoğlu Ö. ve Özsoy E. D. (2005). *Küçük Asya'nın bin yüzü: Ankara*. Ankara: Dost.
- Batuman, B. (2005). Kamusal bir gösteren ve mekânsal bir temsil olarak Erken Cumhuriyet Ankara'sı. *TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülten*, 31, 12-13.
- Berger, C. M. (2005). *Wayfinding designing and implementing graphic navigational systems*. Switzerland: RotoVision SA.
- Bloomer, K. C. ve Moore, C. W. (1977). *Body, memory, and architecture*. New Haven and London: Yale University Press.
- Büyükyıldız, F. (2008). *Başka kent Ankara*. Ankara: Phoenix.
- Cantek, F. Ş. (2006). *Sanki viran Ankara*. İstanbul: İletişim.
- Doğramacı, B. (2011). *Almanca konuşan mimar ve heykeltıraşların Ankara'daki mirası. Bir başkent'in oluşumu: Avusturyalı, Alman ve İsviçreli mimarların Ankara'daki izleri* (ss. 14-23). İstanbul: Mas Matbaacılık A.Ş.
- Erkan, K. (2009). *Cumhuriyet devriminin yolu: Atatürk Bulvarı içinde* (ss.1-10). Ankara Koleksiyoncular Derneği.
- Etöz, Z. (2006). 19. Yüzyıl Ankara'sında mahalleler ve gündelik yaşam. *Sanki Viran Ankara içinde* (ss.11-42). F. Şenol Cantek (Ed.). İstanbul: İletişim.
- Evren, B. (1998). *20'li yılların bozkır kasabası*. İstanbul: AD Kitapçılık.
- Fişenk, H. (2012). *Yönlendirme dizgelerinde yerleşke kimliğine uygunluk ve grafik tasarım sorunları: Ankara ili ankaya ilçesi Kızılay Mahallesi için yönlendirme dizgesi tasarımı*. Yayımlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Grafik Anasanat Dalı, Ankara.

- Geray, C. (2008). Şehirciliğimiz ve Ankara. *Mülkiye*, 32(261), 9-26.
- İmamoğlu, B. ve Bayraktar, N. (2005). Modernleşme Sürecinde Ankara ve Cumhuriyet Kentleri [Editorial]. *TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülten*, 31, 10.
- Keleş, R. ve Duru B. (2008). Ankara'nın ülke kentleşmesindeki etkilerine tarihsel bir bakış. *Mülkiye*, 32(261), 27-44.
- Meuser, P. ve Pogade, D. (2010). *Construction and design manual wayfinding and signage*. Berlin: DOM Publishers.
- Sargın, G. A. (2002). *Başkent üzerine mekân-politik tezler Ankara'nın kamusal yüzleri*. İstanbul: İletişim Yayıncılık A.Ş.
- Tepecik, A. (2003). Sanat eğitimi ve görsel çevre. 7. *Ulusal Sanat Sempozyumu Sanat ve Çevre* içinde (ss.162-171). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi.
- Yeşilkaya, N. (2005). Ankara: modernliğin temsili. *TMMOB Ankara Bülten Dergisi*, 31, 14-15.
- Yücel, N. (1992). 1957 Ankara imar planı. *Ankara Dergisi*, 1(4), 17-38.